

Bevezetés

Az ember és a ló kapcsolata 6000-8000 évvel ezelőtt kezdődött. Ez a kapcsolat hatalmas mértékben befolyásolta az emberiség fejlődését. A ló háziasítása nélkül a társadalmak bizonyosan nem jutottak volna el a mai szintjükre. A lovaglás művészete szorosan összefügg a hadművészettel. A mindenkori katonai alakulatok, később katonai lovas iskolák voltak a lovaglás legmagasabb szintű művelésének a fellegvárai.

A ló kultúrára gyakorolt szerepe is megkérdőjelezhetetlen. Gondoljunk csak a művészeti, irodalmi alkotásokra, mondákra, regékre. Felesleges mondani, hogy nekünk, magyaroknak különleges kapcsolatunk van a lóval, hiszen az ő hátukon érkeztünk a hazánkba, és egész történelmünkben gyakorlatilag szimbiózisban éltünk vele. Ez a folyamatosság sajnálatos módon a II. világháború után megszakadt és napjainkban szertefoszlni látszik. Ezért minden lószereető, lóval foglalkozó ember közös felelőssége, hogy lovas kultúránk megmaradjon a következő generációk számára.

A kulturális örökség megtartása azonban csak megfelelő szakértelem megszerzése után lehetséges. Egy lovasembernek (aki több a lóra felült embernél) tisztában kell lennie a ló mentális, fizikai, mechanikai működésével. Tudnia kell, hogyan tudja együttműködésre bírni, milyen eszközök és módszerek segítségével tud lovával kommunikálni. Ennek a szakértelemnek a megszerzése hosszú idő – évek – munkája. Ehhez rendkívüli szorgalom és alázat szükséges, ezek hiányában eredmény nem várható. Talán feleslegesnek tűnik a fentiek leírása, hiszen oly magától értetődőnek tűnik. Azonban a tapasztalat azt mutatja, hogy manapság a lovasok jó része nem rendelkezik ezekkel az erényekkel.

A régi mesterek szemében a lovaglás művészet volt, ennek művelése életformát jelentett ez pedig kialakította azt a lovas mentalitást, ami mindannyiukat jellemezte korszakoktól és földrajzi határoktól függetlenül. Ezért érthető ma is teljesen tisztán Xenophon, Pluvinet, De la Guerinier, Mátyus N. János, Pálffy Zsigmond és természetesen még nagyon sokáig lehetne folytatni a sort.

Modern világunkban a lovaglás elsősorban sport célokat szolgál, hiszen a ló már nem játszik szerepet a hadászatban, közlekedésben és csak néhány helyen maradt meg a világon a tradicionális lovas művészet „öncélú” művelése (Bécs, Jerez, Saumur). Ezzel természetesen nem lenne semmi baj, hiszen a lovas sportok a katonai lovaglásból és a művészi iskolalovaglásból alakultak ki. A baj ott van, amikor a sport üzletté válik, a lovat sporteszköznek tekinti, és a gyors minden áron való teljesítmény hajszolásba merül el. Ilyenkor minden klasszikus elv feledésbe merül, vagy az üzleti lovaglást művelők részéről cinikusan elavulttá minősítetik. Ekkor kerülnek elő a segéd száraz, kényszer módszerek. A látszateredmények miatt sajnós mintát is adnak a felnövekvő generációknak. Az egyetemes és magyar lovaskultúra ezer szállal fonódik össze: a lovak felszerelése és azok használata (szerszámzattan), valamint a lovas elméleti alapok (a lovas és ló kiképzése) felöleli a szükséges ismereteket. Természetesen a legfontosabb, a gyakorlati képzés a lovas pályán történik, lehetőleg megfelelően felkészített lovakkal és kellő képzettséggel rendelkező kiképzővel. A legfontosabb cél mindenkor az kell legyen, hogy a lovak és lovasok bármilyen szintre történő kiképzése a klasszikus elvek mentén történjen. Azóta amióta az ember élete összefonódott és gyakran függésbe került a lóval több ezer év telt el. Ezalatt az idő alatt olyan mérhetetlen tudás halmozódott fel, aminek az elvetése vagy kiselejtezése a modernizálásra való hivatkozással, több mint ostobaság.

Álljon itt egy – némileg megcsavarva a Koránból származó – idézet Szemere Csaba örkénytábori lovaglótanártól, amit gyakran elmondott az edzések és a beszélgetések alkalmával: „Csak jól belovagolt lovon van a földi mennyország.”

Egyetemes lovas kultúrtörténet

Amióta az ember kapcsolatba került a lóval az rögtön beépült a kultúrájába is. Gondoljunk csak a barlangrajzokra vagy a kőből készült lovakat ábrázoló szobrocskákra.

A **ló háziásítása**, nemesítése számos régészeti és történelmi bizonyíték szerint közép Ázsiában zajlott le, valamikor az Kr.e. 4-5. évezredben. A Kaszpi-tenger és a Kazah-hátság közötti sivatagos, félsivatagos területen. Az Uráltól keletre eső, a mai Kazahsztán északi részén, a Kokesztán régióban tárták fel (3 település: KrasznojJar, Vaszilkovka és Botai közelében) a Kr.e. 3700 - 3100 között virágzó **Botai-kultúra** nyomait, ahol már karámrendszereket használtak a ló tartáshoz, és istálló épületekre utaló nyomokat is találtak kövekből. Vélhetően tudatosan tenyésztették a lovakat, mivel a herélésre utaló megnyúlt csöves csontokat tárták fel. A feltárt fogakon zabla használatra utaló nyomokat is találtak, így valószínűleg a lovakat hátalták is.

Ezt követően más kultúrák is gyorsan átvették a lovak tartását, kialakult a **lovas nomadizmus**, olyan társadalmi, gazdasági életforma, amelynek során a nagyállattartó gazdálkodás túlsúlyba került a földműveléssel, gyűjtögetéssel és vadászattal szemben és a háziállatokat szabadon legeltetve tenyésztették, és az egész közösség az állatokkal együtt vándorolt (pl. a Yamnaya kultúra). A ló tartás megnövelte a mobilitás lehetőségét, harcászati előnyökhöz vezetett és nagyobb nyájakat tudtak együtt tartani, terelni.

A Turáni-Alföldön élő törzsek már az Kr.e. 3. évezredben vékony csontú, nemes lovakat tenyésztettek. Ezek a lovak terjedtek el aztán Mezopotámiában, Észak-Afrikában, Indiában is. Perzsiában már Kr.e. 2000-ben leírásra és ábrázolásra kerül ez a ló típus. 1920-ban egy orosz expedíció kezdett ásátásokba az Altaj-hegységben lévő Pazyryk ősi kurgánjaiban. A kurgánokat Kr.e. 5. században emelték a **szkíták** fejedelmeik temetkezési helyéül. A leletek a várakozásnak megfelelően rendkívül gazdagok voltak, de a nemes fémeknél is értékesebbnek bizonyultak azok a tárgyak, amik a szkíták életmódjával kapcsolatos adatokkal szolgáltak. Az örök fagy konzerválta a szerves anyagokat, így megmaradtak a nemez takaróik, amin rengeteg ló és lovas ábrázolás volt. Ezek az ábrázolások egy nemes, száraz fejű, hosszú hátú lovat mutatnak, amelyik feltűnően hasonlít a mai Achal Teke fajtára, a megmaradt mumifikálódott ló tetemek egy része csuka fejű, 145 - 150 cm marmagasságú turáni ló volt.

A **szekeres kultúrák** Kr.e. a 13. század körül jelennek meg, egyik legjelentősebb közülük a Hettita Birodalom. Itt tárták fel a ma ismert első lovas szakmunkát is, a hettita király főlovásza, **Kikkuli** óbabiloni nyelven írt művét, amely a lovak tartásának gyakorlati kérdéseivel foglalkozott, kitérve a lovak fizikai kiképzésére is. A **Kikkuli** által leírt takarmányozási ajánlás magas szakértelmet és a ló fiziológiájának teljes ismeretét feltételezi. Az általa leírt takarmány összetétel és adagolás ma is használható.

Magával a lovaglással elsőként foglalkozó mű **Xenophon** (ie.430-355) görög katonatisztól és történetírótól maradt ránk. Műve a „**Peri hippikes**”(Kr.e. 350) egy lovas vezér kötelezettségeit írja le, de szót ejt a megfelelő ló és lovas képzésről is. Megállapításai, felfogása kiállta az évezredek próbáját, ugyanis lefektette a klasszikus kiképzés alapjait. Ez az alapelv: kényszer nélkül, a ló együttműködési készségét kihasználva, folyamatos tornásztatáson keresztül érni el célt, a jól képzett lovat. Ennek megfogalmazása komoly elméleti és gyakorlati felkészültséget feltételez úgy a lovak viselkedésének, mint mozgás mechanikájának ismerete terén. Mivel ezek az ismeretek nem jönnek maguktól, azokhoz rendkívül sok gyakorlati tapasztalat szükséges, feltételezhető, hogy már Xenophon előtti időkben is ismertek voltak. Nagy hangsúlyt fektetett a terepen való kiképzésre, hogy a lovasság számára bármikor és bárhol bevezethető egységeket nyerjen. Pályafutása önmagáért beszél. Egyik perzsák elleni hadjáratában 10000 görög harcost vezetett haza ellenséges perzsa területről, miután parancsnoka elesett. Ezt nem megfelelően képzett lovassággal nem tudta volna végre hajtani. Művére való hivatkozás folyamatosan felbukkan a nyugat európai szakirodalomban századokon keresztül. Ez önmagában is bizonyítja ezen elvrendszer folyamatos időtállóságát.

Az ókorban rendkívül **érdekes lovassága volt az afrikai berber királyságnak, Numídiának** (a mai Algéria keleti partvidéke). Könnyű lovasság volt ez, de teljes védőfelszerelés nélkül, gyakorlatilag félmeztelenül harcoltak lándzsával a kezükben. Hannibál hadseregében ők alkották a lovasság gerincét, és amíg mellette álltak, nem veszített csatát. Hannibál vereségekor, a zamai csatában (Kr.e. 202) királyuk orvul Scipió mellé állt, ezzel a rómaiak felé billentve a győzelem mérlegét. Egyediségük abban állott, hogy teljesen lószerszám nélkül lovagoltak, lovukat egy kis pálcával irányítva. El lehet képzelni, ez mit jelent a csata forgatagában! Ezt a speciális lovaglási módot a mai nap is lehet látni Trajanus oszlopán, valamint a történetírók is megemlékeznek róluk, pl. Plutarkhosz. A numídiiaiak a római időkben az Ibériai-félsziget délkeleti részén is éltek. Itt volt a rómaiak lótenyésztő központja. Az ibériai lovak messze földön híresek voltak. Nagy valószínűség szerint az andalúz lovakban is csörgedez még e lovak vére. A rómaiak hadászatában is megnő a lovasság szerepe, a köztársaság idején minden légióhoz 300 lovas tartozott, később számuk megtöbbszöröződött. A rómaiak használták először a feszítőzablát, a lovaik patáit úgynevezett "hipposandal"-al védték (a patkolást a kelták találták fel).

Az ókor másik jellegzetes lovas népe, népei – a fentebb már említett – **szkíták és a parthusok**. Mivel mindkettő iráni eredetű nép, egyes történészek rokonnak tekintik őket. Ellentétben a görögökkel, numídiiaiakkal és rómaiakkal, ők nem elsősorban lándzsával és karddal, hanem íjjal harcoltak. Még tovább tekintve keletre, találkozunk azokkal az „**íjlesztő népekkel**”, akiket Kr.e. 200-as években egyesített Sing Csi Huang-Ti császár. Ellenük építették a kínai Nagy Falat. Ezek a keleti lovas népek szellemi, kulturális elődei a majdani magyar törzsszövetségnek.

Amíg a nyugati lovasok (lásd: Xenophon) elsősorban az egyéni képzésre helyezték a hangsúlyt – és ezt az újkorig meg is tartották – **a keleti lovas népek a kötelék harcászatot fejlesztették tökélyre**, hiszen távolra ható íjikkal ezen formációkban voltak a leghatékonyabbak. **Ez természetesen eltérő lovaglási technikát hozott létre**. A nyugati lovas szilárdan ül a ló hátán (ekkor még a mai értelemben vett nyeregről és kengyelről nem beszélünk), lábát rendszerint előre nyújtja a lándzsával való öklelésre felkészülve, a keleti lovas még kengyel nélkül is maga alá húzza lábát és úgy lő hátrafelé. Mindkét technikára vannak ránk maradt korabeli ábrázolások. A két lovaglási mód nem alá- és fölé-, hanem mellérendelt viszonyban van. Egyik sem hatékonyabb a másiknál. Az eredményességük attól függ, hogy milyen szinten műveli mindenki a sajátját, és a csataterén milyen körülmények között vetik be őket. Mindkettőre van példa, amikor fényes győzelmeket arattak, vagy csúfos vereséget szenvedtek.

Pontosan ez vonatkozik a mai modern lovas szakágakra a sportban, vagy a lovaglás bármely más formáját űzőkre: csak a színvonal számít! Ez a klasszikus elv. Sajnos manapság inkább csak ennek az elvnek az ellenkezőjét lehet tapasztalni. Minden lovasembernek feladata, hogy ez megváltozzon.

A **kengyel megjelenése** forradalmasította a lovaglást, hiszen a láb támaszt kapott, az ülés stabilabbá vált. Már nem fordult elő, hogy egy vezér azért essen el, mert lesodorták a lováról, ahogyan az osztrogót király járt, amikor a Dnyeper melletti csatában a hunok rájuk zúdultak a 380-as években. Arra, hogy a kengyel mikor és hol jelent meg először, többféle hipotézis létezik. Találtak olyan kínai agyagfigurákat, amiknek a bal oldalán bórhurkot lehet látni a felszállás megkönnyítésére. Ez azonban még nem nevezhető kengyelnek a mai értelemben. Vannak nézetek, amelyek a kengyel megjelenését a hunokhoz kötik (Kr.u.4. század). Ami bizonyos, hogy az avarok, amikor a 600-as években megjelentek Európában, már kengyeles lovasság voltak. Megjegyzendő, hogy a kengyel használata a lovasíjász technikához szervezesebben hozzátartozik, mint a lándzsás lovagláshoz. Hiszen a lovasnak gyakran még fel is kell állnia a kengyelben a jobb lövés végett, illetve közelharcnál főleg elhajlásokkal kell ellenfelét elkerülnie, nem pedig vértjében bízva állni a csapásokat.

A középkor elején a nyugati lovas már kengyelbe bújtatott lábbal ül, így veri le Martell Károly az arabokat Poitiersnél, és Nagy Károly az avarokat Pannóniában. A középkor közepén már megjelennek a különböző **lótípusok**, illetve a majdani fajták ősei. Érdekes végigmenni a fő használati

típusokon, amik ekkor még inkább hasonló egyedeket, mint a mai értelemben vett zárt fajtákat jelentettek. A nehéz harci lovak ősei valószínűleg a **robosztus erdei lovak** között keresendők. Ezeket keresztezték a tüzes, de **kisebb, könnyebb keleti lovakkal**. Itt is felbukkan egy szakíró, Jordanus Rufus (1256 környékén), aki leírja a lovak küllemi bírálatát, takarmányozását, valamint tenyésztését, miszerint nagytestű erős kancát kell a kisebb termetű élénk ménnel fedeztetni, hogy a két egyed előnyös tulajdonságai az utódban megjelenjenek.

A középkori lőtípusok a következőek voltak.

Dextrarius: a csataló, ami a latin dexter-ből (jobboldali) ered. Feltehetően nevét onnan kapta, hogy kímélése céljából a lovak csak a csata előtt ült fel rá, addig a csatlós jobb kézen vezette. Rendkívül nagy értéket képviseltek, több falu éves jövedelmét tette ki az értékük. Őket biztosan tervszerűen idomították. Sajnos a virágzó középkorból nem maradtak ránk kiképzési leírások, így csak feltételezésekre hagyatkozhatunk. A magas szintű képzés bizonyítékára azonban korabeli csataképeken rábukkanhatunk. Ilyen pl. Paolo Uccello Csataképe 1455-ből, ahol magasiskolai elemek vannak ábrázolva csata közben. Például egy olyan „ballotade”, ahogyan a saumuri lovasiskola a mai napig bemutatja: tehát a ló a négy lábával egyszerre történő felugrás után az elejével ér földet, a hátsó lábaival pedig erősen kirúg a képen egy lovagra, aki a mögötte lévő lovon ül. Megjegyzendő, hogy Jerezben is és Bécsben is ezt a gyakorlatot úgy mutatják be, hogy a felugrás után a ló hátsó lábait maga alá húzza és patái hátra felé néznek. A „croupade” (krupád) –tól az különbözteti meg, hogy ott a hátsó paták a test alá vannak húzva.

Palefridus: a könnyebb vadász vagy utazó ló. Nem olyan drága, mint a csataló és gyakran herélt. Azért jól idomított és kényelmes kellett legyen, ez a lőtípus volt a mai spanyol lovak egyik őse. Nevéből származik a német Pferd szó.

Cursarius: a könnyűlovasság lova. Arab és berber vonalak tartoztak ide. Kisebb termetű, könnyű, kitartó, gyors lovak voltak. Nevében kereshető a huszár szó is. Erre még a későbbiekben visszatérünk.

Runcinus: a málhás ló, de ide tartozik a szamár és az öszvér is. Neve a német „Ross” szóban őrződött meg, ami gazdasági nehéz munkalovat jelent.

A XV. században már bizonyosra vehető, hogy folyt magasiskolai lókiképzés. Ennek bizonyítékai a már fent említett csatakép, valamint Mátyás királyunk levelezésében a nápolyi lókiképzőről fennmaradó adat. Ekkor a lókiképzés fellegvárai feltehetően Spanyolország és Olaszország voltak. **A világ első** mai értelemben vett **lovaglási akadémiáját Frederico Grisone** alapította meg **Nápolyban 1532-ben**. Munkáját az 1550-ben megjelent „**Ordini di Cavalcare**” című művében foglalta össze. Ez a világ első „modern” értelemben vett lovas könyve. Kiképzési módszere a ló kényszeren alapuló feltétlen engedelmessége volt. Az ő tanítványa **Giovanni Pignatelli**, aki folytatta Grisone munkáját. Hozzá fűződik a nagykantár feltalálása. Pignatellit követi a francia **Antoin Pluvinel**, aki szakított a nápolyi iskola durvaságával és a lovat jutalmazáson alapuló képzés alá vette. Ő alkalmazta először a pilárok közötti munkát. (A pilárok oszlopok, amik kb. 2m-re vannak egymástól leásva a földre. Ehhez csatolják a ló fején lévő kavicánt, és itt álló helyzetben végzik a ló kiképzését.) Pluvinel iskolájában egy ló képzését 3-4 ember végezte egyszerre. Ez az az idő, amikor az iskolalovaglás egyre jobban eltávolodik a használati lovaglástól és öncélú művészetté, a főúri, királyi pompa részévé válik, ugyanakkor folyamatosan képviseli a ló és lovas legmagasabb szintű képzettségét.

A XVII. századra a magasiskolás lókiképzés elterjed egész Európában. Ekkori jeles képviselője **William Cavendish, Newcastle hercege**. Ő fejleszti ki a speciális segédszárak használatát. A segédszárakat a nyeregfelrántóhoz rögzíti, átfűzi a ló kavicánjának oldalsó karikáin és így futtatja vissza a lovas kezébe. Magyarországon ez a segédszár típus Weirother szárként ismert a bécsi Spanyoliskolában főidomárként tevékenykedő Weirother család után.

AXVIII. század elején kezdi meg működését Párizsban **Francois Robichon de la Gueriniere**(1688-1751), akit a modern lovaglás atyjának tekinthetünk. Teljesen szakít a még meglévő

kényszeren alapuló nápolyi technikákkal. A lovat egy egységben kezeli, nem testtájak szerint, mint korábban. Ezen keresztül a kiképzés során a ló egész testét lovagolja. Ő vezeti be a „vállat be” gyakorlatot, amit a mai napig a lovaglás „aszpirinjének” neveznek. Módszere nyomán megszületett a dinamikus, elengedett, előre felé törő, hátból mozgó ló, ami a mai napig az ideálisan lovagolt ló megtestesülését jelenti. Változtatott az addigi kengyelcsatoláson, ugyanis rövidebbre állította azokat, ennek okán a lábszár hátrébb került (megszűnt az eddigi „villaülés”) és a csizmák így fontos szerepet kaptak a segítségek adásában. **A kengyelek rövidre állításának magyar vonatkozásai is vannak.** De la Guerinier életére esett a Thököly felkelés és a Rákóczi Szabadságharc kuruc emigrációjának ideje. A kuruc huszárok rendkívül hamar beintegrálódtak a francia hadseregbe, és mivel de la Guerinier is lovas tiszt volt bizonyosan találkozott velük. Sajátos lovaglási technikájuk ihlette tehát a mestert a rövidebb kengyel állítására. Így tehát a magyar huszár közvetlenül hozzájárult az egyetemes lovaglás fejlődéséhez. De la Guerinier után a lovas művészet és általában a lovaglás központja Franciaország lett: a versaillesi, párizsi, majd 1825-től a saumuri lovasiskola. Ezekből az időkből ered a mai napig használt francia eredetű lovas szakkifejezések sora (dressage, voltige, piaffe, passage, pirouette, longe, concour stb.)

A XVIII –XIX. századra tehető az úgynevezett „**campagne**” ló megjelenése. Ez tulajdonképpen egy kiképzési elvet és módszert is jelent egyben. Lefordítva „tábori” lovat jelent, **a kor ideális katona lovát értik alatta.** A campagne lónak rendelkeznie kell az iskola ló képzettségével és a terep ló ügyességével. Terep ló alatt ebben az időben a falka vadász lovat értették. A falkavadászat Angliából indult és elterjedve Franciaországban is nagy népszerűsége tett szert. El lehet gondolni milyen ügyesség kellett a terep lovak részéről ahhoz, hogy a kutya falka után rohanva árkon-bokron át üldözzék a vadat. Ezeket a terep lovakat azonban nem idomították különösebben, azok saját tehetségükből működtek. Ezt kellett tehát ötvözni az iskola ló képzettségével.

A korszak lovaglására nagy hatást gyakorolt **a porosz Nagy Frigyes lovassága** és a porosz (német) iskola kialakulása. A katona király építetett először fedeles lovardákat, hogy a katonák télen is tudjanak gyakorlatozni. Ő, vagy inkább lovassági tábornoka, **Seidlitz** nagy hangsúlyt fektetett a terepen való lovaglásra is. Egy ízben, amikor Frigyes megróttá tábornokát a terepgyakorlatokon bekövetkező túl sok halálos baleset miatt, Seidlitz így felelt: „Ha felséged ekkora dolgot csinál néhány nyaktörésből, úgy sohasem fog megfelelő merész lovasokkal rendelkezni.” A porosz (német) iskola megteremtette a lovaglásban a szigorú, már-már bigottsáig menő precizitást. A porosz kiképzési módszerek elterjedtek egész Európában, a szakírók véleménye szerint túlságosan is: „...a porosz sereg... a legjelentéktelenebb részletekig, egész a nevetségességig menő aggodalmassággal utánzatott...” A porosz kiképzés hatása Franciaországban is érvényesült. A már meglévő feltételek következtében (többek között Guerinier és tanítványainak munkássága) itt jelenik meg először az a campagne lovas, aki már nem csak száguldozik a terepen, hanem megfelelően iskolázott is. A XIX. századra egész Európában létrejönnek a katonai lovagló akadémiák. Így, szervezett keretek között, a kornak megfelelő legmagasabb szintű lovas képzést a katonatisztek kapják. Ilyen akadémia Saumur, Hannover, Salzburg, majd Bécs.

A civil lovasok sem túntek el egészen, ők elsősorban cirkuszokban léptek fel, vagy saját akadémiát vezettek. A kor nagy mesterei:

Luis Seeger, aki a francia iskolát képviseli és a ló erőteljes feligazításának híve. Mondása: „Időnként nem káros, sőt szükséges a lovat oly mértékben feligazítani, hogy pénzt lehessen számolni a homlokán.” Éles vita alakult ki az iskola és tereplovasok között, ami az ideális lovat és annak képzési módját illeti. Az iskola lovasok a lovardában végzett minél nagyobb mértékű ültetettségre törekedtek, míg a tereplovasok a minden helyzetben és körülmények között feltétlenül előre menő lovat tartották ideálisnak.

Francois Baucher egyedi kiképzési iskolát hozott létre. Mély nyaktartást és erőteljes hajlításokat követelt meg, gyorsan elérhető eredményekre törekedett, néha az erőszakosságig menően. Módszerét felajánlotta a francia lovasságnak is, de kipróbálás után elvetették azt.

A korszak kiváló lovasai között az egyik legmeghatározóbb mester **Gustav Steinbrecht** (1808-1885) volt. Műve a „**Das Gymnasium des Pferdes**” generációk lovas tudását gyarapította. Ő fogalmazta meg a lovaglás módjának ma is érvényes lényegét: „**Lovagold a lovat előre és állítsd egyenesre!**”

James Fillis(1834-1913) angol származású, főként Franciaországban és Szentpéterváron dolgozó lovas és idomár, ellentmondásos életművet hagyott hátra. Civilként elsősorban cirkuszban tevékenykedett és sok olyan feladatot lovagolt, amivel kiváltotta kortársai ellenkezését. Lovainak tanította a hátrafelé vágat és a spanyolügetést is, amit a klasszikus iskolák nem fogadtak el. Speciális szártartást használt, ami Franciaországban francia szárkezelésként, de Németországban és attól keletre Fillis féle szártartásként ismert. A nagykantár szárait úgy fogta kézbe, hogy a feszítő szár alulról futott be a markába és a mutató és középső ujj között jött elő, a csikószár pedig felülről a mutató ujján került a markába és a kisujja alatt futott ki a kezéből. Utazásai során megfordult Budapesten is a Wulf cirkusz társulatával, és levelezést is folytatott magyar lovagló tanárokkal. Néhány évet Szentpéterváron töltött, itteni tevékenysége alapjaiban határozta meg az orosz, majd a szovjet lovak és lovasok képzését. Stílusa egyértelműen látszik Szergej Filatovon (pl. Fillis féle szártartással lovagol), aki 1960-ban megnyerte a római olimpia díjlovaglását Absent nevű akhal-teke lovával.

A XX. század minden téren, így a lovaglás terén is hatalmas változásokat hozott. **Az I. világháború megmutatta, hogy a lovasság dicső időszakának menthetetlenül vége.** Már Xenophon óta a hadseregben folyt a legmagasabb szintű lovas és ló kiképzés. A technikai fejlődéssel viszont ezek a feltételek gyökeresen megváltoztak. A II. világháború végéig még léteztek – bár egyre csökkenő létszámban és jelentőséggel – hadrendbe állított lovas alakulatok a hadseregekben, a háború után azonban mindenhol megszűntek, és velük együtt szűntek meg a katonai lovagló akadémiák. **A lovaglás sporttá és egyben üzletté vált.** A tenyésztés hatalmas mértékben fejlődött és olyan egyedeket produkált, amikről régen álmodni sem mertek. Egy neves német tenyésztő mondta a háború után az 50-es években, hogy olyan lovat kell tenyészteni, amivel a kiképzés bizonyos fázisai kihagyhatók és erre kb. 25 évet kell rászánni. Ez az elképzelés pontosan megvalósult és a tenyésztés színvonala még ma is nő. Ezzel együtt azonban a lovaglás művészete egyre inkább megkopik, a lovak maguktól rendelkeznek olyan képességekkel, amikre korábban hosszú képzés után tettek szert. Csökkent a kiképzésre fordítandó idő és a folytonos teljesítmény kényszer nagyon sok selejtet produkál. Furcsa mód ez mégis pozitív módon hat, mivel a megmaradt lovak értéke csillagászati szinteket ér el. Örökénytábori lovagló tanárok véleménye szerint minden idők legmagasabb szintű lovas olimpiája az 1936-os berlini volt. Itt lovagoltak legkevésbé nagy képességű lovakat a legmagasabb szinten, ami kizárólag rendkívüli képzettségüknek volt köszönhető.

A sporton kívül még napjainkra is fennmaradt néhány olyan intézmény ahol a klasszikus lovaglás művészetét végzik. Bécsben a Spanyol Lovasiskola, Jerez de la Frontera-ban Spanyol Királyi Lovasiskola, Saumurban a Cadre Noir, valamint a portugál magasiskola.

A XX. században is alkottak jeles lovas egyéniségek, akiknek hatása a mai napig érzékelhető. A spanyol **Nuno Oliveira** lovasiskolája a mai napig zarándokhely és tanítványai keresett kiképzők. **Alois Podhajsky** a bécsi Spanyoliskola főbelovaglója volt a háború alatt és után, ő mentette meg az iskola értékes tenyészkanca állományát attól, hogy orosz hadizsákmányként a katonák fazekában kerüljenek. A háború után még jó pár évig volt meghatározó egyénisége a lovasiskolának, idomításról szóló könyvét azóta is rendszeresen kiadják. **Otto Lörke**, a modern német díjlovaglás „atyja”, akivel a mai neves német edzők szinte mindegyike kapcsolatba hozható, ha máshogy nem, a tanítványain keresztül.

A ma is élő és alkotó lovas mesterek közül a teljesség igénye nélkül említést érdemel:

Bent Branderoup, aki sajátos módon visszanyúl a reneszánsz és barokk időkig, és az akkor élt mesterek módszereit alkalmazva képzi lovait.

A francia **Philippe Karl** saumuri lovasként tisztán képviseli de la Guerinieri és a későbbi campagne lovas hagyományokat. Éles kritikusa a mai sport díjlovaglásnak, kárhóztatja annak, a klasszikus elvektől elrugaszkodott teljesítmény centrikus kiképzési elveit. Könyvében precízen elemzi a német „Irányelvek a lovagláshoz” téziseit, rendszeresen megcáfolja azokat, és megmutatja a klasszikus elveknek megfelelő irányt.

Az emberiség lovas kultúrtörténete azt bizonyítja, hogy az alapelveket nem sokkal az első ember lóra szállása után lefektették (Xenophon) és lényegében az ezred évek alatt ez mit sem változott. A lóval való kapcsolat szempontjából már ez az egy dolog is csodálatra méltó. A lovasembernek tehát nem kell azon gondolkoznia, hogyan tudja új alapokra helyezni lóval való viszonyát, mivel az alapok már régóta léteznek. **Alois Podhajsky** azt írja a lovaglás definíciójaként, hogy az nem más „mint felvételek és előre hajtások sorozata”.

A klasszikus elvrendszer lényege a következő:A ló eredményes kiképzéséhez **ismerni kell** annak *mentális és fizikai jellemzőit*, folyamatosan meg kell teremteni és fent kell tartani *a ló együttműködési képességét és készségét*. Az idomítás során mindig **a fokozatosság elvének kell érvényesülnie** a könnyebbtől a nehezebb gyakorlatok felé. A különböző feladatokat állandó ismétlésekkel és előkészítésekkel kell kérni. **A gyakorlatok tanításánál a hozzájuk vezető út a fontos, magát a gyakorlatot a ló rendszerint önmagától ajánlja fel.** Az ilyen módon kiképzett ló ténylegesen társa lesz az embernek és önmagában hordozza az évezredek alatt felhalmozódott kulturális örökséget.

A magyarság lovas kultúrája

Kevés olyan jelenleg is létező nép van a világon, amelynek élete oly szorosan kapcsolódna össze a lóval, mint a magyarságé.

Sztyepei népként lóháton érkeztünk a Kárpát-medencébe, lóháton hódítottuk meg azt és századokon át lóháton is védelmeztük.

Lótenyésztésünk, lóhasználatunk korszakait Ruisz Gyula osztotta fel 4 időszakra 1886-ban:

1. **Az ősi magyar ló korszaka:** amely a honfoglalást is megelőző időktől a mohácsi vészig tart
2. **A keleti ló korszaka:** a mohácsi véstől 1711. a Rákóczi Szabadságharc végéig, III. Károly trónra léptéig.
3. **A spanyol ló korszaka:** 1711-től 1814-ig az első angol lovak megjelenéséig.
4. **Az angol ló korszaka:** 1814-től napjainkig.

Természetesen a fenti felosztás nem tökéletes, hiszen a korszakok ilyen élesen nem köthetők évszámokhoz, azonban támpontként és a különböző korszakok jellemzésére megfelelően használható.

1. Az ősi magyar ló időszaka

Az ősi magyar ló küllemére, méretére, teljesítményére számos elmélet született az idők folyamán. Ezek egy része kiállta az idők próbáját más részük pedig érdekes feltételezéssé vált. A magyar törzsek feltehetően nagyon hamar kapcsolatba kerültek a szkíták nemes, száraz fejű, hosszú hátú lovaival, amelyek feltűnően hasonlatosságot mutatnak a mai Achal Teke fajtával. Bizonyosan ők is nemesítették, tenyésztették ezeket az állatokat. A Kárpát-medencébe való betelepüléskor érkező lovas tömegek azonban nem teljesen homogén lóállománnyal rendelkeztek. Történeti adatokból, régészeti leletekből és néprajzi párhuzamokból következtethető, hogy az átlagos harcosok egy kisebb, zömökebb igénytelenebb lovat lovagoltak, míg a vezető réteg a nemes turáni lovon ült. Bizonyosra vehető, hogy tervszerű tenyésztés részeként a nemes turáni érvonalat a magyar vezetők igyekeztek minél nagyobb mértékben elterjeszteni az egész lóállományban, hiszen a ló nemzetstratégiai értékkel bírt. Már Árpád vezér életében megalakulnak az első méneseink. Gondoljunk csak a Duna szigetén alapított ménesre, amelynek vezetője egy **Csepel** nevű ember lett. A szigetet a mai napig így nevezik. I. András királyunk a Tihanyi Alapítólevélben a monostornak adja a **Szántód-puszta** nevű helyet, amelyik kiválóan alkalmas lovak nevelésére, ez az első olyan ménesünk, amelyik gyakorlatilag a mai napig létezik.

A magyar ló fogalom volt századokon át. A honfoglalás utáni, a hazát biztosítani, tekintélyt és zsákmányt szerezni indított hadjáratok alatt **a X. században a magyar lovasok bejárták egész Európát**, a kor felfogása szerint hihetetlen menetteljesítményeket produkálva. Nem ritkán heteken át napi 50-70 kilométer távolságot tettek meg, gyakran harci cselekmények mellett.

Árpád-házi királyaink idejében a ló fontos nemzeti, stratégiai érték volt. I. Szent László és Kálmán királyunk **törvényerővel tiltotta meg a ló kivitelét** az országból, nyilván katonai okokból. Ez azt bizonyítja, hogy egyrészt a lovak a haderő alapját képezték, másrészt nem akarták, hogy az ellenség is ilyen minőségű „harcoszökhöz” jusson.

Az Anjou királyok alatt a lókereskedelem már a külföld felé is lehetővé vált, így történt, hogy az 1433-ban Magyarországon átutazó Bertrandon de la Brocquiere lovag elragadtatott

csodálattal ír a hatalmas ménesekről, amik szabadon legelnek a pusztán és örömmel számol be arról, hogy milyen ragyogó lovakat lehet viszonylag olcsón venni az országban. Beszámol arról is, hogy Pesten, a lóvásárban elsősorban erdélyi lovakat lehet vásárolni. Ekkor már Erdély kitűnő minőségű lóállományt produkált köszönhetően „keleti kapcsolatainak”, vagyis a keleti, turáni lónak, amit akkor még számos helyen tenyésztettek a keleti lovas népek (kunok, türkmének, kazahok) és persze saját magas szintű lótenyésztésének. Ebből az időből származik a Kolozsvári testvérek Szent György szobra (másolata a Halászbástya előtt áll), amiben – szakértők szerint – a kor magyar ló ideálját mintázták meg. A ló jellegzetes turáni jegyeket mutat: kis, száraz feje, tüzes szeme erőt, energiát sugároz, hosszú háta, vékony lábai, laza testtartása sebességről, fordulékonyaságról és tökéletes lovagolhatóságról árulkodik. Feltűnően hasonlít a pazyryki szőnyegeken, lótarakokon ábrázolt lovakra és mindemellett egy páncélos lovak ül a hátán. Remek bizonyíték, hogy a keleti ló nem tűnt el a középkor folyamán a magyar páncélos lovas alól sem, hanem tovább élt vele. Nagy valószínűség szerint ez így volt a keleti lovaglási technikával is, ami szintén nem felejtődött el.

A középkor folyamán, Nyugat-Európa hadszínterein a lovak volt az úr, súlyos páncélját nehéz erős lovak hordozták. Kígyóspusztán a régészek aranyozott ezüst övcsatot találtak, amelyik a 13. századból származik, és feltehetően egy lovak kardszíját díszítette. A csaton csatajelenet látható, ahol lovak vívni nehéz, barázdált farú, sűrű bokaszőrű lovakon ülve. Ezek a lovak azonban nem gyakoroltak markáns hatást a magyar lótenyésztésre, jelenlétük kimutathatatlan a lóállományban. A magyar lovas mindig is ragaszkodott saját keleti eredetű hátsáshoz, bár valószínűleg keresztezések történhettek a tömeg növelés érdekében. A magyar páncélos lovas abban is eltért nyugati „kollégájától”, hogy ősi fegyvereit sem tette le. Megütkezésről írnak magyar lovakokról – sőt magáról Nagy Lajos királyról –, akik nem áttalnak újat használni, pedig az nyugati terminológiával élve „utálatos és megvetendő eszköz”. Ez az információ azt is bizonyítja, hogy az új használatához megfelelő lovaglási technika és erre képzett ürge, fordulékony, gyors lovak is rendelkezésre álltak.

Mátyás király uralkodása alatt Magyarország közép-európai nagyhatalom erős hadsereggel, és a hadseregen belül már csapat nemekre osztott lovassággal. Megjelenik a nehéz és könnyűlovasság terminológia. A könnyű lovasságon belül először kerül írásban említésre a legsikeresebb magyar fegyvernem a huszár, bár még nem abban az értelemben, amivé majd a török-kor formálja, és ahogy a XX. századig fennmarad. A királyi levelezés tartalma az uralkodó büszke önértékelésén kívül a magyar lótenyésztés és kiképzés világszínvonalára is rávilágít. Történt, hogy Mátyás és Beatrix házassága idején a királyi após –Nápoly királya–, egy lovas mestert küldött a magyar udvarba a lókiképzés színvonalát emelendő. Mátyás udvariasan fogadta, de kissé sértett önértékeléssel, határozottan utasította vissza az „embert, akit mi nem kértünk, és akinek hasznát venni nem tudjuk”. Válaszlevelében leírja, hogy a magyar sereg általa tenyésztett és képzett lovakon nyeri meg csatáit Európa bármelyik csataterén és „nápolyi mintára összegabalyodott lábakkal ugráló lovakra” semmi szüksége nincsen. Az érdekesség kedvéért megjegyzendő, hogy a fent leírt esemény az 1470-es években történt, 1532-ben jelenik meg Frederico Grisone műve a nápolyi lovas iskoláról és ez az első modernnek mondható könyv, ami a ló magasiskolás képzéséről szól. Gondoljuk meg milyen lehetett a magyar ló és lovas képzés, ha ezt az iskolát ilyen erővel utasította vissza Mátyás.

Mátyás hadseregének második lovassági csapatneme a könnyűlovasság volt, amit a világtörténelemben először neveznek huszárnak. Érdekes néhány mondat erejéig elidőzni ennél a ténynél, mert egyrészt hadtörténeti, kultúrtörténeti jelentősége van, másrészt az 1930-as években generálta az úgynevezett „huszárvitát”, aminek hullámai azóta sem csitulnak el. A vita a huszár szó eredete körül robbant ki, mivel nyelvészeti levezetés alapján a szó gyökere a latin „cursor” (mozgékony, sebesen cirkáló), ami bizánci, majd délszláv (szerb) közvetítéssel érkezett meg a magyar nyelvterületre. Ez a magyarázat sokak számára nem volt kielégítő és nem is akarták elfogadni, hogy a „legmagyarabb fegyvernem” elnevezését szláv jövevényszóból származtassák. Megpróbálták megmagyarázni Zsigmond király haderő reformjaival, amikor is a telekkatonaság felállításánál minden

20 falunak kellett egy lovas katonát felállítani és ez a 20 telek áráként felállított katona lenne a huszár. Számos tudományosan nem megkérdőjelezhető bizonyíték van azonban arra, hogy a szó latin gyökerű. Jelentése a kezdeti időkben nem is volt egyértelmű, gyakran a rabló vagy kalóz („corsair”) szinonimájaként használták, és maguk a magyar lovasok sem nevezték magukat huszárnak, mivel az nem mindig vetett rájuk jó fényt. Mátyás seregében az első huszárok még nagyrészt délszláv eredetű, a török elől menekülő lovas elemekből álltak, bizonyíték erre vezetőik délszláv eredetű nevei (Subics, Bakics). Mátyás hadseregét leíró dokumentumából is kitűnik a megfogalmazás, „könnyűlovasok, akiket huszároknak nevezünk”. Ezek a huszárok lesznek aztán egy rövid emberöltő múltán teljesen magyarrá, és hozzák létre azt a legendás lovaskatonát, aki a világon mindenütt magyar eredetű és minden nyelven huszárnak hívják.

2. A keleti ló korszaka

A magyarság lótenyésztését felosztó korszakok között a következő a keleti ló kora, amelyet a mohácsi csatától datálhatunk. Itt is kimutatható a felosztás gyengesége, annál is inkább mivel a magyar ló eleve keleti gyökerű. A felosztás a török hadakkal tömegesen megjelenő török (arab) lovakra utal, amelyek hatása természetesen nem egy csapásra a mohácsi csata idejével indult, hiszen a török betörések a déli határok mentén már a XIV. sz. végén elkezdődtek. Az ország három részre szakadása után a török lovak hatása ugrásszerűen megnőtt, köszönhetően a lovak kiváló minőségének és a harcokkal együtt járó zsákmányolásoknak. Azonban nem csak erőszakos úton tettek szertelődéink a „jó szerecsen lovakra”, a főúri levelezéseknek köszönhetően tudjuk, hogy ajándékozás és kereskedelem is zajlott a végeken.

Szapolyai János király ajándékozott Nagy Szulejmánnak „tüzes vérű magyar lovakat” és maga a szultán is kedveskedett török lovakkal, amik Szapolyai istállójába kerültek. A török-arab lovakkal való tenyésztésre is van adatunk. Ezek szerint Thúry György, a hírneves törökverő végvári kapitány lóva török méntől és egy „mura vidéki” (muraközi) kancától származott. A lóról fennmaradt egy korabeli fametszet is amelyen Thúry, Swendi Lázár felső-magyarországi főkapitány és Miksa császár társaságában lóháton teljes fegyverzetben került ábrázolásra. A két „német” tipikus nyugati típusú lovon ül, ellenben Thúry lóva magas fejtartásával, élénk heves vérmérsékletet eláruló tekintetével, vékony lábaival egyértelműen hozza a keleti jelleget, de bokaszőrei, barázdált fara sejteti az anyai örökséget is.

A 150 éves török hódoltság vége felé az ország jelentős része sivár pusztasággá vált, az általános hanyatlás jelentős mértékben érintette a lótenyésztést és ezen keresztül a lóállomány minőségét is. A Rákóczi Szabadságharc bukása után néhány évvel, Európa többi országával együtt a Habsburg birodalom is létrehozta állandó hadseregét, ami békeidőben is fegyverben állott. Természetesen ez a sereg lovassága számára folyamatos ló utánpótlást is igényelt, amit a magyar rendek lelkesen szavaztak meg, Mária Terézia részére egyenesen „Életünket és vérünket” felkiáltással (a rossz nyelvek szerint csendben hozzátették „... de zabot nem!”), amivel a nemesi adómentességre utaltak).

3. A spanyol ló kora

A XVII-XVIII. század a barokk kora. Európában hódít a barokk típusú ló délceg tartásával, magas járásával, négyzetes felépítésével, gömbölyű formáival a pompakedvelő kor ló ideálját jeleníti meg. Magyarországon a török kiűzése, a szabadságharcok után megindul egy konszolidációs, békés időszak. Újra települnek az elnéptelenedett falvak, fejlődésnek indul a gazdaság. Az ország lóállománya is jelentős javításra szorul, és méneseinkben barokk ménnek jelennek meg, fajtájukat tekintve spanyol, nápolyi, kladrubai, lipicai eredetűek, hintó elé fogva, nyereg alatt a főúri pompát szolgálják. Mária Terézia által alapított **Magyar Nemesi Testőrség** is ilyen típusú lovakkal van lovasítva. Ez az intézmény aztán századokra meghatározta a benne szolgáló nemes ifjak értékrendjét, szellemiségét.

Gondoljunk a testőr írókra (Batsányi János, Bessenyei György), Görgeyre, Irinyire, de még a XX.század közepén feltámasztott Magyar Királyi Testőrségre és ezen belül a budai várban felállított Spanyol Lovas Iskolára.

A spanyol lovak mindamelllett, hogy korukban – kifejezetten főúri körökben – igen nagy divatjuk volt, mégsem gyakoroltak maradandó hatást Magyarország lótenyésztésére. A köztenyésztésben jelenlétük gyakorlatilag kimutathatatlan. **Báró Wesselényi Miklós**–aki maga is neves lótenyésztő volt és Erdélyben lévő zsigó ménese messzeföldön híres – sem volt túl jó véleménnyel a spanyol véru mének magyarországi megjelenéséről. Annak ellenére, hogy édesapja báró Wesselényi István az elsők között volt, aki spanyol méneket hozott a ménesébe az 1740-es évek elején. Wesselényi Miklós írja: „A magyarnak se kedve, se ideje sok a pompára nem volt, hazáját, birtokát, háza népét kellett oltalmaznia, s csak fáradságot kiálló, sokat győző és sebes lovakra volt szüksége, azokat becsülte.” Evvel a véleményével nem volt egyedül, a kor szakemberei nagy számban osztották nézeteit, különösen Erdély szerte, ami nem is csoda, hiszen Erdély keleti kapcsolatai még a XIX. század elején is kiváló import lehetőségeket biztosítottak keleti véru lovakból. Nem lehet azonban elhallgatni, hogy Magyarország lótenyésztése– különösen a köztenyésztést illetően – a XVIII. századra jelentősen leromlott, és ez az állandó hadseregek korában, amikor a lovasság évről-évre jelentős mennyiségű lovat igényelt, problémát okozott.

Ekkor lépett színre **báró Csekonic József vértés kapitány**, aki beadvánnyal fordult II. Józsefhez, és tapasztalataira hivatkozva felajánlotta szakértelmét a császárnak. A beadvány elfogadásra került, és **1784** december 20-i rendeletben megalapításra került a **Mezőhegyesi Állami Ménes**. Csekonic ekkor lóbeszerző útra indult, és bejárta Erdélyt, Moldvát, és természetesen Magyarországot is. A hadseregnek megfelelő csontos, erős kancákat vásárolt, nem fajtát keresett, hanem típust, így meglehetősen egynemű kanca állományt hozott létre. Elvei, hogy nem drága, külföldi, a hazai viszonyoknak nem megfelelő lovakat kell vásárolni, hanem ki kell tenyészteni az itthon talált alapanyagból a megfelelő lóállományt. A kancát tekintette az alapnak, és családokra osztotta az egyedeket, a hozzájuk beosztott mének túlnyomó részt keleti, később egyre inkább angol vérhányadúak voltak. A lovak nyilvántartása már 1785-re elkészült, így minden egyed eredete dokumentálva lett a ménesben. Csak a viszonyítás végett megemlíthető, hogy az angol telivér nyilvántartás a General StudBook 1793-tól keltezhető.

A mezőhegyesi ménes területe hamarosan szűknek bizonyult, és Csekonic azt a feladatot kapta, hogy keressen alkalmas területet a bővítésre. Ez a terület a nyugat felé történő ősi marhahajtó út mentén fekvő **Bábolna-pusztá** lett. Második ménesként tehát megalapításra kerül a **Bábolnai Állami Ménes 1789-ben**, majd **1806-ban önállóvá válik**. Kezdetben Mezőhegyesről áthelyezett különböző mének fedeztek Bábolnán, majd 1816-tól császári rendeletre csak arab mének kerültek felállításra. Érdemes itt megemlíteni, hogy harmadik állami katonai ménesünk **Kisbéren létesült 1853-ban, Batthyány Kázmérnak elkobzott birtokán** (a '48-as Szemere kormányának volt külügyminisztere).

Mindhárom katonai ménesünkhöz fűződik egy-egy mai is létező „őshonosnak” mondott lófajta kitenyésztése, Mezőhegyesen a nóniusz, Bábolnán a shagya arab, Kisbéren pedig a kisbéri félvér.

Magán méneseink kiváló munkájáról tanúskodik egy mára már teljesen elfelejtett, és ki is halt fajta, **az Etzel**, más néven – tenyésztőjéről Czindery Lászlóról **Czindery fajta**. Kitenyésztésük során a Nagy Tatarországból származó lóállomány volt az alap. Ez a vidék a korabeli cári Oroszország keleti szomszédságában terült el, és magában foglalta a Perzsia, India és Kína által határolt területeket, tehát a Turáni-Alföldet. Szinte borzongató párhuzamok ezred éveken át... A czindery mének rendkívül keresettek voltak a XIX. században, ennek bizonyítéka, hogy Kossuth 1849-ben külön rendelkezett a hatáskörében lévő czindery lovak menekítéséről. A fajta utolsó egyedei (4 ló) Széchenyi Imréné somogyvári ménesében álltak, az 1920-as években négyes fogatba fogva Keszthelyre indultak egy fogat bemutatóra, amikor is alkonyatkor egy – akkor még ritkán előforduló – autó reflektorától a lovak megriadtak és összeütköztek a járművel. A baleset után három ló rögtön elpusztult és velük együtt kihalt egy nemes, a turáni lovak egyenes ágú leszármazottjaiból kitenyésztett fajta.

4. Az angol ló időszak

1793-ban jelenik meg Angliában a „General Stud Book” amely rögzíti az angol „versenyfutó lovak” származását, és ezzel tulajdonképpen létre jön az angoltelivér, mint fajta. Megjegyzendő – ahogy már arra korábban is utaltunk –, hogy 1785-től jegyezték a Mezőhegyesen született csikók származását, így gyakorlatilag megelőzték az angol nyilvántartási rendszert.

A napóleoni háborúk vérzivataros lovas csatái bizonyították a telivérek és a telivérezett lovak nagyszerűségét a lovassági feladatokban, és széles körben elterjesztették a fajtát, illetve lótipust. Elég csak a korabeli festményekre gondolni, amiken talán az egy Napóleont kivéve (ő egyiptomi hadjárata óta mindig szürke arab ménen ül), a lovas tisztek mindegyike telivér vagy erősen telivérezett lovon látható.

Gróf Széchenyi István, miután Metternich kancellár rendkívül előrelátó módon megakadályozta katonai karrierjét, elkötelezte magát a nemzet felvirágoztatása mellett és a „Legnagyobb Magyarra” vált. A számtalan nehézség mellett, amivel szembekerült, hamar észrevette a magyar lótenyésztés áldatlan állapotát is. Összeismerkedett **báró Wesselényi Miklóssal**, a fiatal reformpolitikussal, aki történetesen híres ménes tulajdonosa volt Erdélyben. Vele utazott Angliába, ahol főleg Wesselényi kapcsolat rendszerére támaszkodva tanulmányozni kezdte a telivértenyésztést. Ezen tapasztalatai alapján írta meg „Lovakról” című könyvét, amelyben a telivér tenyésztéséről, a lóversenyzés fontosságáról és a telivérnek a magyar lótenyésztésben játszott szerepéről értekezik. Máskülönb Wesselényi sem volt kisebb lovas szaktekintély, mint Széchenyi. Elég csak a „Híres méneseink állapotáról” című könyvére és tenyésztési eredményeire, lovai kiválóságára utalni. Magyarországon a telivér lovakkal angol mintára szervezett **lóversenyzés 1827-ben indult meg**. Ennek hatására felgyorsult a telivér mének beáramlása Magyarországra, bár Széchenyi megjegyzése szerint „... Angliában nem lehet lovat vásárolni anélkül, hogy az ember több évet ne töltött volna ott.”

Az 1867-es kiegyezést követően kezdődik Magyarország lótenyésztésének aranykora. A XIX. századra már kialakult az állami ménesek rendszere. Létrejött **Mezőhegyes**, elsősorban a hadsereg számára tenyésztett lovakat, **Bábolnán** az arabfajta tenyésztése volt a fő feladat, majd 1853-ban létrehozott **kisbéri ménesben** angol telivér és magas félvér lovakat kezdtek el tenyészteni. Ezek a ménesek jellemzően a hadsereg kezelésében voltak, és egészen a kiegyezésig ez osztrák felügyeletet jelentett.

A kiegyezés után, 1869-ben történt meg a ménesek átadása a magyar kormány részére. Jellemző módon az osztrák ezredes, aki az átadást intézte, nem felejtette el megjegyezni a magyar kormányt képviselő **Leveldi Kozma Ferencnek**, hogy véleménye szerint az átadott ménesek magyar és civil kézen darabjaikra fognak hullani. **Kozma Ferenc** erre azt válaszolta, hogy ne aggódalmaskodjon az ezredes úr, mert ezek a ménesek magyar állami kézben fel fognak virágozni. Kozma Ferencnek igaza lett és munkássága alatt a magyar lótenyésztés soha nem látható mértékű fejlődésnek indult. Az ő működése alatt futott **Kincsem** a csoda kanca, virágzott fel Kisbér, a magyar lovak részt vettek a párizsi világkiállításokon, ahol rendre aranyéremmel tértek haza, megjelent a jukker ló (olyan könnyű hintós ló, amelyik képes 3 perc alatt 1 kilométert ügetésben megtenni és ezt 1 órahosszon át tartani), amelyekből az angol királynőnek is volt fogata, a ma ismert fajták egyöntetű tenyésztése világszínvonalat képviselt stb.

Az erre az időre véglegesen kialakult magyar fajták a mai napig léteznek. Ezek a fajták az állami ménessel rendelkező **shagya-arab** ma Bábolnán, a **lipicai** és **gidrán** ma Szilvásváradon, a **nóniusz** ma Hortobágyon és Mezőhegyesen. Az állami ménessel nem rendelkező magyar fajták a **kisbéri félvér** és a **furioso-northstar fajta**.

Az aranykor alkonya

A XIX. – XX. század fordulóján a magyar lótenyésztés és lovas élet világszínvonalon működött, lovai és lovas szakemberei a világ legjobbjai közé tartoztak. A tudás elsősorban a hadseregben koncentrált, hiszen itt voltak meg azok a feltételek, amik a zavartalan szakmai munkához elengedhetetlenek. A kor – mára legendássá vált – lovas szakemberei szinte kivétel nélkül huszár tisztek voltak, és munkásságuk a mai napig hat, jóllehet sokan már nem is tudják, hogy a tanított alapelvek hová eredeztethetőek. A századforduló lovagló tanárait legmagasabb szinten a bécsi „Reitlehrer Institut”-ban képezték, ami az „Ungar Gasse”-n álló épületben volt.

Az I. világháborúra magyar lovasságra, lovas életre katasztrofális hatást gyakorolt. A zavaros politikai helyzetben (őszirózsás forradalom, Károlyi kormány, tanácsköztársaság, Trianon) méneseink zöme szinte gazdátlanra vált. Az ország területére benyomuló ellenséges csapatok rengeteg lovat hajtottak el hadizsákmány gyanánt. Így került a mezőhegyesi gidrán ménes színe-java a románok kezére. A monarchia széthullása után a bécsi lovaglótanár-képző megszűnt. A lovaglótanár képzés Budapesten folytatódott, de mivel az antant szabályozta a fenntartható hadsereg méretét, a zavartalan működés érdekében Pótló Idomító Keret (PIK) álnév alatt zajlott a képzés 1924-ig. Ekkortól ismét lovaglótanárképző lett az intézmény elnevezése, székhelye a budapesti – a mai Kerepesi út Hungária körút sarkán álló – Ferenc József lovassági laktanya lett. Ahogy a város bővült, egyre nyilvánvalóbb lett, hogy az iskola működése helyhiány miatt egyre nehezkesebbé válik. Ezért döntés született, hogy az intézmény a Dabastól délre eső Örkény és Tatárszentgyörgy közötti 2600 hektáros, homokos talajú területre, Örkénytáborba települjön. A költözés 1930 okt. 1-én kezdődött meg és ezzel kezdetét vette „Örkény mítosza” is.

A teljesség igénye nélkül, két meghatározó lovaglótanár, akik a bécsi Lovagló Tanár Képzőben végeztek:

Josipovich Zsigmond huszár ezredes. A bécsi lovaglótanár-képző elvégzése után egy évet a bécsi Spanyoliskolára vezényelték, majd a lovaglótanár-képző tanára lett. Az I. világháborúban csapattiszti szolgálatot látott el. A háború után először a Pótló Idomító Keret (PIK) tanára, majd a Ferenc József laktanyában működő lovaglótanár-képzőben oktatta a leendő lovaglótanárokat. Az örkénytábori Magyar Királyi Lovaglótanár-képző és Hajtóiskolában tanító lovaglótanárok Josipovichot „atyamesterüknek” tartották, és mindig a legmélyebb tisztelet hangján beszéltek róla.

Pongrácz Artúr huszár tábornok. A bécsi lovaglótanár-képzőt és az egy éves Spanyoliskolát is elvégezte. Versenyzett díjlovaglásban és ugratásban egyaránt. Tagja volt az 1902-es torinói ugró versenyre delegált válogatottnak. Ez a verseny jelentősen hozzájárult, hogy a monarchia hadvezetősége végre bevezette a könnyített ülést, amit addig kifejezetten tiltott. Az olasz lovasok ugyanis ekkor már a Caprilli kapitány által kialakított könnyített ülésben ugrattak, és rendre a monarchia lovasai előtt végeztek. Hazaérkezése után Pongrácz Artúr is elkezdte gyakorolni a könnyített ülésben történő ugratást, és 1905-ben Alerta nyergében beállította a 208 cm-es rekordját. 1936-ban indult a berlini Olimpián és díjlovaglásban – 72 évesen – a 13. helyet érte el.

Örkénytábor

Katonai terminológia szerinti elnevezése az intézménynek Magyar Királyi Honvéd Lovastábor lett, feladatait miniszteri rendelettel szabályozták, és a következőket kellett teljesítenie.

„Lovassági gyakorlat, ló és lovas kiképzése a legfelső fokig, kísérletezés és újítások figyelemmel kísérése és kipróbálása ... Ezenkívül feladatává tűzött ki a lovassport fejlődésének biztosítása, a válogatott felkészülésének támogatása.” A lovastábor tehát összetett feladatokat látott el. Itt gyakorlatoztatták a honvédség lovas alakulatait század vagy akár ezred szinten is, amire a rendkívül jó

természeti adottságok és terület nagyság ideálisan megfelelt. Képezték az altiszti állományt segéd lovaglós tanáraknak, és itt volt a leginkább közismert Lovaglós tanárképző és Hajtóiskola is.

A lovaglós tanár képzőbe a csapatoknál szolgáló legkiválóbb lovas tiszteket vezényelték 2 évnyi csapat szolgálattal és elvégzett equitáció (egy éves lovas továbbképzés) után. Az tanárképzőbe 9 tiszteket vezényelték, négy huszárt, négy tüzért és egy vonatcsapatbeli tiszteket (szekerész, mai szóval logisztikai csapat). Idővel ez a létszám emelkedett. Egy év képzés után minden évfolyam legjobb 4 hallgatója még egy évet a tanárképzőn töltött. Ekkor már nemzetközi versenyen is indultak, és bekerülhettek az olimpiai keretbe is, ami 15 – 20 lovasból állt, és értelem szerűen az intézet tanárai is tagjai voltak.

Az örkényi iskola speciális része volt a spanyoliskola, amely elsősorban reprezentatív feladatokat látott el. Szervezetileg a Magyar Királyi Testőrséghez tartozott, székhelye a Budai Várban volt, bemutatóit is ott tartotta. A klasszikus barokk magasiskolát lovagolták magyar tenyésztésű lipicai lovakon, sajátos magyar „ízzel”, ami különbözött a már ridegségig precíz bécsi iskolától. Játékosabb „virtussal teltebb” volt, ahogy a korabeli szaksajtó fogalmazott. Minőségében azonban egyáltalán nem maradt el a bécsi iskola mögött, amellyel a világszínvonalat képviselte. Parancsnokai **vitéz Hanthy László** és **Hazslinszky Krull Géza** voltak, lovasai pedig Örkényben végzett altisztek.

Örkénytábor jelentőségét, ha úgy tetszik „mítoszát” talán akkor értjük meg a legjobban, ha idézzük Szemere Csaba huszárszázados elbeszélését, aki az intézmény lovaglós tanára volt: „Nincs ebben olyan nagy titok. F fiatal lovastiszteket gyűjtöttek egybe, akiket nem érdekelt más csak a lovaglás. Kiváló tanárok képeztek bennünket, egységes elvek szerint és rengeteget kellett lovagolnunk. Naponta 6 ló volt a fejadag csütörtöki lópihenőkkel, valamint ősszel a vadászlovaglások. Higgyétek el már alig vártuk a szombatot, hogy a tiszti szállók elé gördüljenek a vadászkocsik, és kivigyenek bennünket az állomásra, ahonnan utaztunk Pestre egy kis szórakozásra.”

Ennek a kiképzésnek a hatására néhány év alatt megjelent egyfajta egységes magyar stílus, ami ötvözte a klasszikus lovaglást a – huszárok által mindig is mesterien végzett – tereplovaglással, és még a versenylovaglással is. Ez egységes szemléletet, tudást, hozzáállást, értékrendet teremtett, mindezt katonai fegyelem és következetes követelmény rendszer mellett.

Történelmi távlatból nézve Örkénytábor kikristályosodása volt több mint ezer év magyar lovas tudásának, kultúrájának. Ez a kultúrkinccs összefonódott a magyarsággal, hiszen ló nélkül sem megszerezni, sem megtartani nem tudtuk volna hazánkat. Ironikus módon a XX. század közepére érte el története legmagasabb színvonalát ez a tudás, amikor a történelem szele kíméletlenül elsöpörte.

Nálunk szerencsésebb országok átmentették a II. világháború utánra is tudásukat, és a mai napig profitálnak belőle a lovassportjukon keresztül (Németország, Hollandia, Franciaország), vagy kultúrkinccsként őrzik (Spanyolország, Portugália). Magyarországon azonban a vesztes háború és a politikai változások néhány évtized alatt szinte teljesen eltűntették, amit generációk sora hosszú századok alatt épített fel. Sajnos napjainkban sem állunk valami jól. A kincsesládánk még megvan, mi rajta ülünk, de bele kell nyúlni, hogy kiszedegezzük, ami még benne van, és azt befektetve próbáljuk meg újratertetni, ami szinte teljesen elveszett.

A teljesség igénye nélkül álljon itt néhány olyan magyar lovaglós tanár ismertetése, aki emigrálva világhírré vitte a magyar iskolát, vagy ha nagyobb volt benne a „kalandvágy” és itthon maradt, nekünk lehetőséget adott arra, hogy tanulni tudjunk tőlük.

Némethy Bertalan huszár százados: Örkénytábort végzett lovaglós tanár, a háború után az amerikai válogatott edzője, kapitánya. Világkupa és olimpiai bajnok lovasokat nevelt, bevezette az ugrások méretének növelése helyett a technikás vonalvezetéssel lovagolandó ugróversenyzést.

Hazslinszky Krull Géza huszár ezredes: A budavári Spanyoliskola parancsnoka volt, a háború után a holland királynő kérésére a magyar kormány engedélyezte Hollandiába utazását. Itt telepszik le és megreformálja a nemzetközi díjlovaglást. A mai napig neves vándordíj viseli a nevét.

Endrődy Ágoston huszár ezredes: Örkénytábornok végzett lovaglótanár, aki a háború után Angliába emigrálva létrehozta a modern angol military sportot, világkupákat, olimpiákat nyerve meg. Könyve az „Adj esélyt a lovadnak” a mai napig „Military Bibliaként” van számontartva.

Szemere Csaba huszár százados: Örkénytábornok végzett lovaglótanár, aki Magyarországon maradva olyan tudást tudott közvetíteni, ami tanítványait élethossziglan eljegyezte a magyar lovaskultúra mellett.

Összefoglalás

A fentiekből egyenesen következik, hogy mindazok számára, akiknek a magyar lovaskultúra érték, kötelező ennek az értéknek ápolása, művelése és továbbadása. Most rajtunk áll, hogy ez a több mint ezer éves kultúra megmarad-e, vagy eltűnik a történelem süllyesztőjében.

2017. június 15.

Pénzes Gábor